

บทสรุปผู้บริหาร

บทสรุปผู้บริหาร

แผนงานวิจัยการพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการวิจัยตามกรอบประเด็นวิจัยเชิงยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ 20 ปี ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยให้หลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง กับดักความเหลื่อมล้ำและความไม่สมดุลของการพัฒนาที่ได้ดำเนินการวิจัยเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมที่เป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์ในการดำเนินวิจัย ได้แก่ 1) เพื่อสร้างกระบวนการการยกระดับการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบทของภาคเหนือ 2) เพื่อการบริหารและสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมที่เป็นรูปธรรม ผ่านการจัดการความรู้และการวิจัยเชิงพื้นที่เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคม

ดำเนินการวิจัยโครงการในพื้นที่ 6 จังหวัดภาคเหนือ ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปางและตาก มีโครงการวิจัยย่อยภายใต้แผนงานวิจัยจำนวน 7 โครงการ มุ่งเน้นการลดความเหลื่อมล้ำในมิติด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจ มิติด้านการศึกษา มิติด้านความรู้ และมิติด้านเชิงพื้นที่ ใช้รูปแบบกระบวนการวิจัยการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (CBR) มุ่งเน้นพัฒนากลไกการหนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้มีศักยภาพ โดยการใช้องค์ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีโดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับชุมชน สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการ ศูนย์ประสานงานวิจัย/โหนดพี่เลี้ยง ชุมชน และหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ในการส่งเสริมแก้ไขและป้องกันการสร้างความเหลื่อมล้ำ ภายหลังจากได้มีการดำเนินการวิจัยในแต่ละส่วนโครงการย่อย ได้ทำการประเมินผลกระทบในภาพรวมในเชิงมูลค่าทางสังคม (Social Value) เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความคุ้มค่าในการดำเนินการวิจัยโดยใช้แนวคิดในเรื่อง การวิเคราะห์ผลตอบแทนจากการลงทุนทางสังคม (Social Return on Investment: SROI) มาประกอบการพิจารณา โดยผลที่ได้จากการศึกษาจะนำไปสู่การกำหนดทิศทางและกลยุทธ์ในการพัฒนาท้องถิ่นและจะช่วยแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมซึ่งเป็นต้นเหตุที่สร้างปัญหาทางสังคมด้านต่าง ๆ ในลำดับต่อไป

กระบวนการการยกระดับการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน บริบทของภาคเหนือ มีดังนี้

1. การสังเคราะห์งานวิจัยฐานเดิมในภาคเหนือ

โดยการนำประเด็นที่ได้จากรวบรวมข้อมูลการวิจัยที่ดำเนินการเสร็จแล้วมาทำการสังเคราะห์ร่วมกับศูนย์ประสานงานหรือโหนดภาคเหนือเพื่อกำหนดประเด็นการวิจัยและพื้นที่การทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการและนักวิจัยชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ โดยมีเป้าหมายของการขึ้นโจทย์โครงการวิจัยที่มุ่งหมายการลดความเหลื่อมล้ำในสังคมเป็นหลัก ทั้งมิติด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการศึกษา ผ่านการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis)

2. การสร้างเครือข่ายพันธมิตรนักวิชาการรับใช้สังคม เพื่อใช้วิถีวิทยาการวิจัยในการพัฒนาท้องถิ่น

โดยการนำเครือข่ายพันธมิตรนักวิชาการรับใช้สังคมทั้งที่มีอยู่เดิมหรือเป็นคนใหม่ มาให้ความรู้และส่งเสริมในการพัฒนาศักยภาพด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งการติดตามหนุนเสริม เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยและดำเนินการวิจัยให้สำเร็จร่วมกับ ศูนย์ประสานงานหรือโหนดพี่เลี้ยง ชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และนักวิชาการรับใช้สังคมในการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

3. การสังเคราะห์ศักยภาพการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือผ่านเอกสารการวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

เครือข่ายพันธมิตรนักวิชาการรับใช้สังคม ร่วมกันจำแนกกลุ่มโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามประเภทความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในมิติ 7 ด้าน ประกอบด้วย ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำทางสังคม ความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรม ความเหลื่อมล้ำด้านการเมือง ความเหลื่อมล้ำทางทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ และความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาและความรู้

4. การสังเคราะห์ความรู้และศักยภาพของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในมิติการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม ผ่านนักวิจัยท้องถิ่น ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ที่อยู่ภายใต้โครงการวิจัย และผ่านเอกสารการวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ภาคเหนือ

โดยพิจารณาจากการเข้าถึง (Accessibility) การต่อรอง (Negotiation) และการจัดการ (Management) และหาแนวทางการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยใช้มาตรการ 3 ด้าน คือ มาตรการรักษาเยียวยา มาตรการป้องกัน และมาตรการส่งเสริม โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการ

การสัมภาษณ์เชิงลึก นักวิจัยท้องถิ่น ชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้อง (In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงการสังเกตมีส่วนร่วมในกิจกรรมภายใต้โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

ในขั้นตอนนี้ได้โครงการวิจัยย่อย 7 โครงการ ทุกโครงการวิจัยมีความเชื่อมโยงกับความเหลื่อมล้ำมิติด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1) ความเหลื่อมล้ำมิติด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นมิติหลัก 2 โครงการคือ พื้นที่ชุมชนบ้านพระบาทสีร้อย ตำบลสะลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านแม่อุคคองหลวง อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

2) ความเหลื่อมล้ำมิติด้านเศรษฐกิจเป็นมิติหลัก 2 โครงการคือ ชุมชนชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงบ้านปางขอน ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย พื้นที่ชุมชนบ้านซอแขระกาและบ้านปอเคลอะเด ตำบลแม่วะหลวง อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก

3) ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษาและความรู้เป็นมิติหลัก 2 โครงการ คือ ชุมชนบ้านกองแหะ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่ตำบลนายาง อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง

4) ความเหลื่อมล้ำด้านเชิงพื้นที่เป็นมิติหลัก 1 โครงการ คือ ในเขตพื้นที่ดอยผาเมือง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

5. การบริหารจัดการด้านการติดตามและประเมินผล การบริหารแผนการรายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยย่อย และพัฒนาศักยภาพนักวิจัย ร่วมกับศูนย์ประสานงาน/โหนดพี่เลี้ยง

การบริหารจัดการแผนงานวิจัยเพื่อให้เป็นไปตามแผนการดำเนินงานและแผนการใช้งบประมาณอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารแผนหรือกลไกการวิจัยภาคเหนือ ได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อติดตามทั้งเชิงพื้นที่และเชิงเอกสาร โดยตั้งคณะกรรมการติดตามภาคพื้นที่จำนวน 7 ชุด ลงพื้นที่อย่างน้อย 2 ครั้ง โดยประเมินตามแบบฟอร์มการตรวจติดตามผลการดำเนินงานของนักวิจัย (CIPP MODEL) นอกจากนี้ยังมีกระบวนการหนุนเสริมองค์ความรู้เพื่อเป็นการให้คำปรึกษาในกรณีที่นักวิจัยต้องการเทคนิคหรือวิธีการวิจัยเชิงพื้นที่โดยทีมโหนดและพี่เลี้ยงในแต่ละพื้นที่

6. การพัฒนาเครื่องมือประเมินความคุ้มค่าของโครงการวิจัย และประเมินผลศักยภาพการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม (SROI)

เพื่อทำการประเมินผลลัพธ์ (Outcome) และประเมินผลกระทบ (Impact) ทางเศรษฐกิจ และสังคมของโครงการวิจัยที่ได้ดำเนินการสิ้นสุดโครงการแล้วในด้านการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ และสังคม และเพื่อเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงทิศทางและวิธีการวิจัยผ่านตัวชี้วัดความเหลื่อมล้ำมิติด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำมิติด้านเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา และความรู้ และความเหลื่อมล้ำด้านเชิงพื้นที่

7) การสนับสนุนส่งเสริมการจัดทำบทความวิชาการเพื่อรับใช้สังคม

การหนุนเสริมเชิงระบบในการพัฒนางานวิชาการเพื่อท้องถิ่นสู่งานวิชาการรับใช้สังคม โดยการทบทวนและค้นหาองค์ความรู้ บทเรียน และปัญหาอุปสรรค ถอดประสบการณ์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อพัฒนาเป็นบทความที่มีประโยชน์ต่อนักวิชาการรับใช้สังคม และการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น

ผลการประเมินความคุ้มค่าของโครงการวิจัย และประเมินผลศักยภาพการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม (SROI)

ผลกระทบในภาพรวมของโครงการจะมีค่าผลการประเมิน SROI เท่ากับ 2.61 นั่นคือ การลงทุนในการวิจัยภายใต้แผนงานวิจัยการพัฒนาและยกระดับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคเหนือด้วยองค์ความรู้ทางวิชาการรับใช้สังคมเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมจะให้ผลกระทบในเชิงผลประโยชน์ที่จะเกิดกับเศรษฐกิจและสังคมเท่ากับ 2.61 เท่า ในขณะที่ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะเกิดจากโครงการย่อยทั้ง 7 โครงการที่สูงที่สุด 3 อันดับแรก ได้แก่ โครงการการพัฒนาศักยภาพชุมชนชาติพันธุ์พื้นที่สูงบ้านปางขอน ตำบลห้วยชมภู อำเภอเมืองเชียงรายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการจัดการทรัพยากรกรณีการส่งเสริมการแปรรูปผลไม้และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยมีค่า SROI เท่ากับ 9.43 โครงการการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ต.นายาง อ.สบปราบ จ.ลำปาง โดยมีค่า SROI เท่ากับ 4.17 และโครงการการสร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรธรรมชาติ ณ ชุมชนบ้านพระบาทสี่รอย ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีค่า SROI เท่ากับ 3.42 ตามลำดับ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. ปัจจัยความสำเร็จ

1) บทบาทของนักวิจัยที่มีความมุ่งมั่น ทุ่มเทเวลาและกำลังทรัพย์ส่วนตัวในระยะเริ่มต้นเพื่อสร้างต้นแบบ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์ตั้งใจที่จะนำไปใช้อย่างจริงจัง เนื่องจากเห็นประโยชน์ของโครงการ และบทบาทของคนถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge intermediary) (ภาครัฐ หรือตัวนักวิจัย ฯลฯ) ที่เป็นคนกลางในการใช้เทคโนโลยีและถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์ เป็นปัจจัยสำคัญต่อการประสบความสำเร็จของโครงการในการสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้น

2) ลักษณะเฉพาะตัวของนักวิจัย จะเป็นปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญของความสำเร็จในการสร้างผลกระทบของงานวิจัยและบริการวิชาการ นักวิจัยที่เปิดกว้าง เคารพและรับฟังความคิดเห็นในมุมมองของผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ทักษะในการสื่อสารที่ดี จะช่วยให้นักวิจัยสามารถสร้างความผูกพันกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการทุกฝ่ายได้ง่ายขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมและผูกพันกับโครงการเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จของโครงการในการสร้างผลกระทบให้กับสังคมและชุมชนอย่างยั่งยืน

3) การสร้างการมีส่วนร่วมและความผูกพันกับโครงการวิจัย กับผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเชิงรุก โครงการวิจัยที่ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการขึ้นใจทวิวิจัยตั้งแต่ริเริ่มโครงการมีแนวโน้มที่จะทำให้โครงการประสบความสำเร็จและสร้างผลกระทบอย่างชัดเจนให้กับผู้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากการสร้างความผูกพันและความเป็นเจ้าของโครงการร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ใช้ประโยชน์ของโครงการ นอกจากนั้นการวางแนวทางในการเผยแพร่และการทำให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงผลประโยชน์ของงานวิจัยได้ในวงกว้างภายหลังเสร็จสิ้นโครงการวิจัยก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างผลกระทบของโครงการให้เกิดขึ้นในวงกว้าง รวมถึงการให้การสนับสนุนในด้านเทคโนโลยีอย่างต่อเนื่องหลังจากเสร็จสิ้นโครงการเป็นส่วนช่วยในการสร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นมากขึ้นกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของโครงการ

2. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการวิจัย

1) ความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีส่วนร่วมในโครงการวิจัย เป็นปัจจัยหนึ่งที่สามารถเป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการสร้างผลกระทบของโครงการ ความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการทำให้นักวิจัยบ่งชี้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญในการขับเคลื่อนโครงการให้ประสบความสำเร็จได้ยากขึ้น รวมถึงการสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลายภาคส่วนในโครงการจะทำได้ยากขึ้น และมีโอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งในเชิงผลประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการวิจัย

2) บางโครงการในการเกิดผลกระทบ จำเป็นต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและทัศนคติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการจึงจะทำให้เกิดผลกระทบสูงสุด โดยบางโครงการผลกระทบยังไม่เกิดขึ้นแต่ขาดเงินทุนสนับสนุนต่อเนื่องจึงดูเหมือนว่าเป็นโครงการที่ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้นการให้ทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในโครงการที่มีศักยภาพในระยะยาวจะช่วยให้เกิดผลกระทบที่ควรจะได้ตามที่คาดหวังไว้ได้

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรวางแผนทางการเข้าถึงผู้ใช้ประโยชน์ในเชิงรุก (เช่น การประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายของโครงการในวงกว้าง) รวมถึงสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้เข้มแข็งและยั่งยืน

2) นักวิจัยต้องได้รับการเรียนรู้กระบวนการวิเคราะห์ชุมชนซึ่งจะทำให้สามารถเข้าถึงผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอันจะก่อให้เกิดความร่วมมือด้วยความจริงใจ และมีจุดประสงค์ร่วมกันที่จะดำเนินการร่วมกันกับผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียให้ประสบความสำเร็จ

3) ควรให้ผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมกับโครงการให้เร็วที่สุด ตั้งแต่การสร้างโจทย์วิจัยเพื่อแก้ปัญหาและตอบโจทย์ผู้ใช้ผลงานวิจัยตรงตามความต้องการ

4) บางโครงการผลกระทบจะเกิดได้ต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ใช้ประโยชน์และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการ ดังนั้นการสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการทุกภาคส่วนจะเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างผลกระทบอย่างยั่งยืน

5) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงเรื่องราวความสำเร็จของโครงการที่สร้างผลกระทบในด้านต่าง ๆ ระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการต่าง ๆ จะช่วยให้นักวิจัยเกิดการเรียนรู้และเห็นแนวทางในการสร้างผลกระทบให้เกิดกับผู้ใช้ประโยชน์สูงสุด รวมถึงปรับมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในโครงการต่าง ๆ ให้เห็นถึงผลประโยชน์ในทางวิชาการของงานวิจัย